

Zpráva z veřejné debaty Kultura a vězení

Václav Walach
Katedra sociální práce Fakulty sociálních studií
Ostravská univerzita

Plzeňská katedra sociologie a sociální práce dne 6. listopadu 2024 uspořádala veřejnou debatu „Kultura ve vězení: Může kultura propojit světy vně a uvnitř vězeňských zdí?“. Zúčastnila se jí Tereza Dleštíková z organizace Snížit kulturu práh, Lenka Tyrpeklová a Zuzana Šklíbová z Institutu nesvobody, Michal Charvát z Věznice Nové Sedlo – Drahonice a umělkyně Veronika, toho času ve výkonu trestu v uvedené věznici. Již z uvedeného výčtu je zřejmé, že se jednalo o velmi kvalitní diskusi, moderovanou zástupcem katedry, penitenciárním sociologem Lukášem Dirgou.

Posledně jmenovaný zahájil debatu poukazem na význam kultury, respektive umělecké činnosti jakožto prostředku překonávání světů oddělených ostnatým drátem. A právě o různých podobách tohoto překonávání byla v diskusi řeč. Ve vězeňském prostředí představuje jednu ze smysluplných alternativ k běžnému vězeňskému trávení času, který se až příliš často vyznačuje různými negativními rysy. Výtvarná, hudební či divadelní praxe může ale přispět také k rozvoji osobních kompetencí, které lze uplatnit po propuštění, a tím zvýšit šance na opětovné začlenění do dominantní společnosti. Kultura zároveň představuje prostor k setkávání se a sdílení, rozhodně ji nelze redukovat na individuální záležitost. Ať už jde o vztahy mezi vězňami, anebo mezi nimi a vnějším světem, kolektivní umělecká činnost může rozvíjet empatii všech zúčastněných.

Jako první vyzval Dirga k přednesení příspěvku Dleštíkovou. Popsala, jak jejich spolek funguje, pozastavila se nad důvody, které ji vedou ke kladné odpovědi na otázku v jádru debaty, a na závěr přispěla reflexí pana Pilného (jméno je pseudonym), který se v době svého trestu v otevřené věznici v Jiřicích účastnil vystoupení filharmonie v Praze. Organizace Snížit kulturu práh má lidi ve výkonu trestu a po jeho

ukončení jako jednu z více cílových skupin. Vycházejí z předpokladu, že kultura by měla být dostupná všem bez ohledu na jejich životní okolnosti. Je základním právem, ale i cestou k soudržnější a laskavější společnosti. Vlastní činnost funguje především na principu doprovázení klientů na kulturní akce, jež obstarávají dobrovolníci. Spolek spolupracuje s kulturními institucemi, které dle svého uvážení uvolňují část lístků pro tyto účely. Spolupracující instituce, jako je i drahonická věznice, a další zájemci se mohou rozhodnout tuto nabídku využít. V té chvíli přichází řada na dobrovolníka či dobrovolnici; klientům a klientkám, kteří se ocitají často v nezvyklé situaci, poskytují podporu a zvyšují jim sebevědomí. Vše je organizováno prostřednictvím webové platformy, kde se všechny zúčastněné strany musejí zaregistrovat.

Na otázku, zda může kultura propojit zmíněné světy, odpověděla Dleštíková „ano“ a uvedla k tomu několik důvodů: zapojení jedince do společnosti a přispívání k jeho životní pohodě, rozvíjení osobních dovedností, rozšiřování společenského rozhledu, včetně pozitivního náhledu na sebe sama. Konkrétně doprovázení lidí ve výkonu pak označila za vhodnou extramurální aktivitu, jakkoli jsou zde dotyční v roli spíše pasivních příjemců než aktérů. Přesto i toto je něco, co může zásadně proměnit každodennost vězněných lidí, jak to ukázala zpětná vazba pana Pilného. Závěrem svého příspěvku vyzvala Dleštíková přítomné ke zvážení jejich vkladu do rozšíření dobrovolnických řad.

Tyrpeklová nato představila vizi a činnost Institutu nesvobody. Ve spolupráci s umělci, jako je Ester Geislerová, Vladimír518 či Adam Martinec, přinášejí do vězení různé kulturní aktivity a zároveň se je pokoušejí vynášet ven. Právě tak vznikla vůbec první zkušenost Tyrpeklové se zapojením lidí ve výkonu do umělecké činnosti; před 6 lety oslovila pro účely své výstavy různé věznice, a když se jí ta bělušická ozvala, zařadila do ní různá díla vězněných. Spolupráce s věznicí se později prohloubila a vyústila v divadelní představení Čekání na Karkulku, kterou podrobněji představila její kolegyně. Tyrpeklová završila své vystoupení upozorněním, že v Institutu nedělají nic, co by v zahraničí, a dodejme, že ani v Česku, nebylo známo. Zapojení vězňů a vězeňkyň má měřitelné pozitivní dopady. Přestože nikdo z Institutu není terapeut,

mají co nabídnout – umění jako cestu k osobnímu růstu na základě rozvíjení sociálních kompetencí a emoční inteligence.

Šklíbová společně se svým kolegou Fedirem Kísem a vybranými odsouzenými nazkoušeli převážně v nepoužívané jídelně v období od ledna do prosince 2023 divadelní představení, které je podrobněji popsáno v jiném příspěvku tohoto speciálního čísla. Zde jen dodejme, že oba divadelníky dlouhodobě zajímá hledání mimoestetických funkcí divadla a osahávání různých hranic, včetně těch žánrových. Patrně i proto je nakonec výsledný tvar výsledkem kombinace klasiky Čekání na Godota a směsice různých pohádek.

Své angažmá popsala v několika fázích od úvodní fáze hry, v níž se zúčastnění učili, jak si navzájem dát prostor a respektovat se, a dále cvičili paměť a pozornost. Následovala improvizací fáze, jež ukázala na různé schopnosti improvizace v závislosti na známosti určitých situací. Zatímco improvizování nástrah po propuštění nebo dopadení policisty zvládali herci bravurně, ležení na pláži už jim šlo méně. Podobně se jevílo jako problematické hraní ženských postav, nakonec si je ale oblíbili v míře, kdy se o ně přeli. To poukazuje na sílu zkoušení si různých rolí a související transformativní změnu. Textová fáze posunula spolupráci od hereckých cvičení a workshopů k práci se scénářem, o kterou měli zúčastnění zájem především. Na závěr každé schůzky přišel moment 15 minut slávy, kdy každý mohl předvést, co se naučil nebo v čem dlouhodobě vyniká, což hodnotila jako velmi přínosné, stejně jako následná vystoupení. První se odehrálo ještě za zdmi věznice a bylo určeno pro nejbližší účastníků, kteří se tak mohli předvést v jiném, lepším světle. Šklíbová vzpomínala na dojemné situace, zahrnující překvapení mámy nad tím, co všechno její syn umí, a vzájemnou podporu mezi herci. Závěrečná fáze odkazuje k vystoupení v Divadlu X10 pro veřejnost. Zde jako klíčovou viděla především diskusi po jeho skončení, která dala prostor nejen dotazům z publika, ale také sebereflexi herců a všech zapojených do přípravy.

Díky své zkušenosti nabyla Šklíbová přesvědčení, že divadlo skutečně může sloužit jako nástroj posilování mezilidské komunikace, který má celou řadu dalších

pozitivních dopadů. Tyrpeklová ji doplnila v tom, že vidí jeden z hlavních účelů kulturních aktivit právě jejich přenášení z věznic ven, od čehož si slibuje změnu pohledu veřejnosti na odsouzené – aby v nich neviděli pouze „kriminálníky“, ale komplexní osobnosti. V současné době za tímto účelem připravují sérii blíže nepopsaných audionahrávek, které lze snadněji rozšířit mezi větší množství lidí. Vše dosud vzniklo bez nároku na honorář, což se jí ale z dlouhodobého hlediska jevílo jako neudržitelné. Bohužel podle její zkušenosti jsou odsouzení pro soukromé donory jednou z nejméně atraktivních skupin.

Charvát je vedoucím oddělení výkonu trestu v drahonické věznici, která svou činnost obnovila před sedmi lety. Aktuálně se v ní nachází 215 odsouzenkyň ve středním a vysokém režimu zabezpečení. Ani to však nebrání realizaci kulturních aktivit, kterých Charvát popsal překvapivě velké množství. Namátkou uveďme dlouhodobou spolupráci s hradem Krakovec, která obnáší nejen práci průvodkyně, ale i samotné umělecké vystupování. Dále to byla výtvarná tvorba, kdy vlastní obrazy i reprodukce slavných děl byly vystaveny jak ve věznici, tak na uvedeném hradě. Uskutečnily se již dvě výstavy, kde si zájemci mohli obraz koupit, respektive vydražit. Utržené peníze pak byly využity na dobročinné účely mimo vězeňské prostředí. Charvát upozornil také na účast odsouzenkyň na údržbě židovského hřbitova a kostela sv. Jiljí v Libyni, kde se účastní i pořádaných kulturních akcí, přičemž pomáhají s jejich přípravou i následným úklidem. Rovněž dochází k návštěvám umělců ve věznici a výletům za kulturou, včetně dvou návštěv divadla ve spolupráci se spolkem Snížit kulturu práh. I zde Charvát uvedl jako velkou bariéru rozvoje kulturních aktivit nedostatečné finance. Také připomněl, že ne u všech nutně zapojení do nich pozitivně zafunguje; mají zkušenosti s recidivou u jedné z nadaných vězenkyň, autorkou výše uvedených obrazů.

Hlavní část programu ukončilo vystoupení Veroniky, která zazpívala a zahrála na klávesy. Větší prostor získala až v následné diskusi, kdy na ni směřovala větší část dotazů. V diskusi dále zazněly některé další principy, jimiž se řídí činnost přítomných organizací. Především: tak jako nejsme terapeuti, se ani nezajímáme o to, za co člověk

sedí, a nesoudíme. To však neznamena, že by si žádné otázky v tomto ohledu nekladli. Tyrpeklová například přispěla úvahou o tom, do jaké míry dává smysl, aby k nepodmíněnému trestu byli odsuzováni lidé s velmi komplikovanou minulostí. Jako problematický bod byl uveden také minimální zájem o spolupráci s kulturně-sociálními organizacemi ze strany věznic. Z diskuse vyplynulo, že představené příklady jsou stále jen nepatrnými výjimkami z pravidla. To však nijak jejich význam nesnižuje. Naopak se z diskuse zdálo, že se jedná o jeden ze slibných přístupů, který je třeba rozvíjet.

VÁCLAV WALACH je odborným asistentem a vědecko-výzkumným pracovníkem na katedře sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity.